

KONEC PŘÍRODY

DO HLUBIN PŘIROZENOSTI S GARY SNYDEREM

„Příroda není kniha, ale představení“
(z básně *Čerání na hladině*, Snyder, 1997, s. 155)

V polovině minulého roku se na pultech objevila kniha Garyho Snydera *Místo v prostoru* s podtitulem *Etika, estetika a vodní předěly*. Spolu se čtveřicí dříve přeložených titulů je nám nyní dostupné vše podstatné z esejistického díla tohoto legendárního (dnes již třiasedmdesátiletého) amerického básníka, orientalisty, překladatele a představitele takzvané hlubinné ekologie. Snyderovo nekonvenční pojetí *přírody, přirozenosti, divočiny a divokosti* (podníčené akademickým studiem, pobyty v divoké přírodě a celoživotní zen-buddhistickou praxí) je inspirací pro každého tvořivě uvažujícího čtenáře a značně obohacuje dnes již poněkud vyschlou a v ideových stereotypech vězící ekologickou etiku.

Příroda a přirozenost

Pomůckou, jež Snyderovi umožňuje překročit meze západního myšlení, je definitivní rozchod s dualistickým přístupem ke světu, který konstruuje náš obraz reality hledáním vztahů protikladu a opozice. Polarita objektu a subjektu, vnímaného a vnímajícího (pozorovaného a pozorujícího) je jedním ze základních motivů evropské intelektuální tradice. Přestože má tento přístup ke světu své výhody a nezpochybnitelné výsledky, má na svědomí také celou řadu omylů a mylných předpokladů, které jsou zdrojem mnoha současných globálních problémů a neřešitelných intelektuálních dilemat. Snyder zdůrazňuje, že pojem objektivita a subjektivita je pouze hypotetický a zpravidla nevhodný, má-li být předmětem našeho zájmu natolik široká a všezahrnující oblast jako je *příroda*. „Objektivita je napůl subjektivní záležitost, a i když se člověk snaží hledět na přirozený systém s odstupem a bez zaujetí jako pouhý pozorovatel, nejenže daný systém ovlivňuje, ale je také nevyhnutelně jeho součástí. Biologický svět a jeho ekologické souvztažnosti jsou tímto světem, naším skutečným světem“ (Snyder, 2002, s. 71).

Snyderovo odmítnutí polarit subjektu a objektu pramení z hluboké buddhistické religiozity podepřené silným ekologickým citěním. Buddhismus nahlíží svět způsobem, který je v dnešní době podle Snydera tolik nezbytný – celistvě, komplexně a pomocí postupů spíše syntetických nežli analytických.

V buddhistickém pojetí je vesmír chápán jako „rozsáhlá síť mnohostranných a dokonale vybroušených drahokamů, z nichž každý funguje jako mnohočetné zrcadlo. V jednom smyslu tvoří každý drahokam samostatnou jednotku. Ale když se podíváme na nějaký z drahokamů, vidíme pouze odrazy jiných drahokamů, které jsou zase odrazy dalších drahokamů, atd., v nekonečném sledu zrcadlení. Tak je v každém drahokamu obraz celé sítě“ (Barnhill, cit. podle Snyder, 2002, s. 63-64). Toto takzvané holistické pojetí (z řec. *holos* = celek) ve svém zaměření a šíři záběru vykazuje nepřehlédnutelné shody se základními tezemi soudobé ekologie. Také v ekologii je ústředním tématem vnitřní provázanost, propojenost všech živých i neživých forem a závislost jednotlivých částí systému na ostatních složkách této obrovské, vzájemně se odrážející sítě života. Buddhismus svým způsobem vychází z podobných předpokladů jako ekologie, ale dovádí je do důsledků, kterým se západní věda ještě donedávna bránila – za hranice poznatelnosti. Jisti si můžeme být pouze tím, že „všechno je v pohybu. Díky omezeným možnostem našeho vnímání vidíme pevný základ tam, kde je ve skutečnosti pomalá, postupná změna“ (Stueding, s. 86). To, co se nám zdá být momentálně hmatatelné či jsoucí, je ve skutečnosti vlnou proudící energie. „Nic nemá vlastní podstatu samo o sobě. Jako když loupáme cibuli a hledáme její střed – to, co skutečně existuje, je pouze vztah“ (c. d., s. 100).

Paradoxně tato buddhistická skepse s sebou nese větší porozumění životu a jeho podstatě – proměnlivosti, neuchopitelnosti a pomíjivosti – tedy tomu, co činí život *životem* a živé *živým*. Do značné míry je buddhismus schopen postihnout podstatu přírody vhodnějším způsobem nežli klasická západní přírodověda, která učinila přírodu srozumitelnou tak, že ji zjednodušila na mechanickou stavebnici a zbavila života.

Toto vědomí omezenosti tradičních vědeckých postupů umožňuje Snyderovi uchopit současnou ekologickou krizi a vztah lidského a přírodního velmi netradičním způsobem. Snyderovým cílem „není dosáhnout harmonie s přírodou, nýbrž vytvořit harmonii v nitru člověka“ (Parkinson, cit. podle Stueding, s. 121), jinými slovy, „nastolit uvnitř sebe sama stav bytí, jenž by byl ekvivalentní se stavem přírody“ (Tamtéž). Náš vztah k přírodě nemůže být jiný nežli náš vztah k vlastní *přirozenosti*. Devastace vnitřní přirozenosti jde ruku v ruce s devastací vnější, ekologickou. Ekologicky se nemůžeme začít chovat, dokud se nesmíříme s přírodou vnitřní a neučiníme ji součástí naší identity. V tomto smyslu Snyder volá po „konci přírody“, čímž má na mysli konec obrazu přírody jako něčeho, co existuje mimo nás, na co můžeme ukázat prstem a posléze využít pro své účely (zkultivovat, vytěžit či zničit), nebo naopak udržet pod ochranou, izolovat ode všeho lidského a zachránit „pro budoucí generace“.

Právě svým způsobem neuchopitelný a podezřelý pojem *divočiny* umožňuje Snyderovi pohlédnout na přírodu jejíma vlastníma očima neboli ‚zevnitř‘, očima dávného paleolitického lovce, pro kterého příroda nebyla ‚tím ostatním‘, nýbrž byla součástí jeho samotného, promlouvala a byla pochopitelná skrze jeho lidství, a přitom měla svou vlastní podstatu a hodnotu. „*Někteří z nás doufají, že se jim podaří obnovit, znovu zhodnotit, znovu stvořit a s vědeckým pokrokem sjednotit ten starý náhled, který má za to, že celý jevový svět je naším vlastním bytím: svět mnohostředný, svým vlastním chaotickým způsobem a bez námahy sebeorganizující*“ (Snyder, 2002, s. 209-210)

Obhajoba divoké přírody

Snyder se pokouší dobrat primitivních, tedy *původních* významů slov *divočina*, *divoký* a *divokost* a snaží se je zbavit negativních asociací, které se objevily v průběhu kulturní evoluce a v lidovém povědomí trvají dodnes. „*Ačkoliv příroda je pojem, který sám o sobě není nijak hrozivý, představa ‚divokosti‘ se v civilizovaných evropských a asijských společnostech často spojuje s neukázněností, neřádem a násilím*“ a často nabývá významu „*přírody v tom*

Promiňte, kolego, jste Ochranář nebo Uživatel?

nejhorším slova smyslu“ (Snyder, 1999 b, s. 13). To bylo podle Snydera způsobeno stále zprostředkovanějším kontaktem člověka s přírodou, menší obeznaností lidí s přírodními ději a procesy a volnějším vazbou kultury a regionu – vznikem prvních metropolitních civilizací, větších státních celků a městského způsobu života. Během těchto etap lidské historie vzniklo dodnes přežívající pojetí přírody jako *divočiny* – tedy něčeho, co je ve své přirozenosti špatné, zlé a nečisté, plné bolesti, a co je třeba zkultivovat, zbavit ostří či přímo opustit, z čeho je třeba se vymanit potlačením svých vnitřních hlasů, snů a potřeb – devastací vlastní přirozenosti. Zdrojem tohoto postoje se stal patrně fakt, že „*klíčovou transakcí v přirozených systémech je výměna energie, která zahrnuje potravinové řetězce a sítě, a to znamená, že mnoho živých tvorů žije díky požívání jiných tvorů. Naše těla – nebo energie, kterou představují – se tak neustále přesouvají. Všichni jsme hosty na hostině a zároveň jsme také jídlem!*“ (Snyder, 2002, s. 72).

V západní civilizaci (po odsuzování ‚dábelské‘ přirozenosti ve středověku a přehlížení organického světa v mechanistickém novověku) přežívá ve zlidovělém ‚darwinismu‘ názor, že nekultivovaná, divoká příroda, ponechaná napospas sama sobě, je věčným bojištěm všech proti všem a bezedným tratolištěm krve. „*Tento pohled nutně pozvedá lidské bytosti do role mravní převahy nad zbytkem přírody (...). Teprve nedávno nás ekologie se svými představami koevoluce, symbiózy, vzájemné pomoci a podpory, vzájemného propojení a závislosti v přirozených systémech naučila skromnosti. Také nás naučila, že naše porozumění tomu, co je a co není ‚ubližováním‘ uvnitř říše divoké přírody, je natolik základní, že bychom se ani neměli pokoušet stranit dravcům nebo jejich kořisti, prvotním zeleným producentům nebo houbám a parazitům živícím se rozkládajícími se organismy, nebo dokonce volit mezi ‚životem‘ a ‚smrtí‘*“ (Snyder, 2002, s. 67).

Tento zřetelný posun v pohledu na přírodu má na Východě jistou paralelu ve vývoji původního indického buddhismu směrem k jeho mladším školám

(například zen-buddhismu), které překračují názor, že svět je utrpení, z něhož je třeba se vymanit zbavením se svých žádostí, a dovádí tyto předpoklady k opačným závěrům, jež lze shrnout jako konečné přijetí světa v jeho pomíjivosti i bolesti a jako pozornost k bytí v rozmanitosti jeho forem a projevů. Podobně bychom se mohli poučit od příslušníků lovecko-sběračských či raně zemědělských kultur, kteří dokázali sladit potřeby vlastního přežití s vyjádřením úcty a vděčnosti za to, co jim bylo dovoleno si vzít, a co muselo zemřít, aby oni mohli zůstat naživu. Jejich archaický a „primitivní“ pohled „*umožňuje vzít současně na vědomí bolest i krásu tohoto složitě (a celostně) propojeného světa*“ (Snyder, 2002, s. 66).

Divočina jako geografická oblast

Snyder kriticky hodnotí uvažování o divoké přírodě a zacházení s pojmem *divočina* také na poli současné ochrany přírody. Charakterizuje tuto oblast dvěma zdánlivě protikladnými přístupy, které ve skutečnosti krouží kolem sebe a vzájemně se doplňují. Zastánci jednoho přístupu, které Snyder nazývá *Ochranáři*, tvrdí, že za divočinu lze považovat pouze lokálně vymezený ekosystém, který je podle ekologických měřítek maximálně vyspělý, tedy nachází se v relativně stabilním stavu s vysokou druhovou rozmanitostí. *Ochranáři* usilují o maximální uhájení těchto divokých území před lidskými zásahy. Divočina musí zůstat bez sebemenší stopy člověka, aby mohla být (nazývána) opravdovou *divočinou*.

Zastánci druhého přístupu, jež Snyder nazývá *Uživatelé*, naopak tvrdí, že od okamžiku, kdy se na scéně evoluce objevili lidé, byla příroda nevratně poznamenána jejich vlivem a navzdory přání *Ochranářů* zde nezůstalo nic, co bychom mohli nazvat původním, přirozeným stavem. Člověk vznikl jako součást biologické evoluce a není důvod, proč mu bránit ve využívání a přetváření přírody, pokud to nemá ničivé následky pro něho samotného. Nemá smysl vytvářet ostrůvky zdánlivě nedotčené přírody bez lidských vlivů a zásahů. Příroda nepoznamenaná našimi aktivitami nemá žádnou zvláštní hodnotu – vlastně je neautentická.

Do jisté míry paralelní s přístupem *Uživatelů* je postoj mnoha postmoderních intelektuálů a teoretiků, jejichž základní metodou a přístupem ke světu je *dekonstrukce*. V tomto pojetí je „příroda“, tím spíše „divočina“, pouhou projekcí našich sociálních podmínek a kulturně podmíněných představ a pokoušíme-li se chránit přírodu či divočinu, v podstatě je teprve vytváříme (konstruujeme) podle vzoru či ideálu, který existuje v našich hlavách. Nic takového jako „příroda“ či „divočina“ tedy vlastně neexistuje.

Všechny tyto přístupy podle Snydera odrážejí *instrumentální* pojetí přírody, které spočívá hluboko v duchovní tradici euroamerické civilizace. Instrumentalitou má Snyder na mysli to, že se s přírodou vždy nějak „zachází“, jako by byla něčím, co lze jednoduše uchopit, zvěčnit, využít, idealizovat, snažit se zachránit či jednoduše popřít. Důsledkem toho je chybné pojetí místa člověka v přírodě – buďto se proti přírodě „stavíme“ nebo se do ní (zdánlivě naopak) „začleňujeme“ nebo přírodě upíráme samotnou existenci.

Divokost jako podstata přírody

Aby se vyhnul těmto nástrahám, dává Snyder přednost pojmu *divokost*. Neboť divoké se „*vyhýbá analýze, je mimo kategorie, je samo sebe organizující, samo sebe utvářející, hravé, překvapující, pomíjivé, nehmataitelné, nezávislé, celistvé, uspořádané, spontánní, svobodně se projevující, samo sebe prověřující, umíněné, komplikované, zcela prosté*“ (Snyder, 1999 b, s. 19). Pojmem *divokost* tak nelze (na rozdíl od pojmu *divočina*) přírodu vymežit, lokalizovat, zvěčnit a zbavit ji života. *Divokost* lze nanejvýše definovat jako spontánní, neustálý a nekonečný proces *sebeorganizace*, který se projevuje na všech úrovních, ve všech živých formách, jevech a procesech. „*O divokosti můžeme říci, že je základní povahou přírody*“ (Snyder, 2002, s. 154). Tedy zatímco *divočina* je pro Snydera stav či místo, jež je odděleno od ostatního světa, a proto může být chráněno, dobýváno či vědecky studováno, *divokost* je děj, který obklopuje, zahrnuje a projevuje se skrze vše živé. „*Divokost není ani subjektem ani objektem; aby bylo možné se jí přiblížit, musí se k ní přistupovat zevnitř, jako k vnitřní hodnotě toho, co jsme*“ (Snyder, 1999 b, s. 193).

Divočina jako psychická oblast

Právě ve ztotožnění lidské mysli (subjektu) s fyzickou povahou přírody (objektu), neboli v propojení geografie s psychologíí, spočívá Snyderův rozchod s tradicí evropského dualismu. „*Divočina a nevědomí vykazují společné rysy: zdají se být vzdálené a neznámé, tajemné a lákavé, svým způsobem zapovězené. Jsou to „místa“, kam cestujeme na vlastní nebezpečí; abychom do nich mohli vstoupit, musíme mít patřičné znalosti a zkušenosti – musíme být připraveni i vybaveni*“ (Steuding, s. 120). Vztah mezi divočinou a podvědomím však nevidí Snyder metaforicky, nýbrž skutečně analogicky. „*Mimo se nachází v podvědomí, uvnitř. Vnější ekvivalentem podvědomí je divočina; oba tyto termíny se stýkají, ještě jeden krok a splynou v jedno*“ (Snyder, 1997, s. 173). Divočina (jako geografické teritorium) je tedy projevem podvědomí ve „vnějším“ světě fyzické přírody a podvědomí je projevem divoké přírody v mentálním světě „naší“ mysli. Oba termíny se stýkají v pojmu *divokost*, jenž není prostorově omezený a zahrnuje jak „objekt“, tak i „subjekt“.

Čí je tedy tato *divoká* mysl a toto *divoké* (pod)vědomí? Zde je třeba opět zmínit tradici zen-buddhismu s jeho důrazem na nedělitelnost a vzájemnou jednotu všeho jsoucího (i nejsoucího) a s jeho přesvědčením, že veškeré nejrozmanitější projevy a formy jsou ve skutečnosti projevem *téhož*. Zen bývá často charakterizován jako náboženství *prázdnoty* či *nicoty*, avšak není to nicota ve významu, jak mu rozumíme v naší kultuře. V zenu nemá nicota onen pesimistický význam ‚černé jámy‘, která dříve či později všechno pohltí, a do níž se vše propadá svojí konečností, nýbrž je chápána jako prvotní zdroj všeho tvoření, jeho potencialit, alternativ a možností. Je zdrojem života, bytí i nebytí, a veškerá příroda je jejím projevem. Nicota a prázdnota tak paradoxně zahrnuje vše, podobně jako bílá obsahuje všechny barvy. *Přirozené* je to, co spontánně vychází, vyrůstá, povstává z této nicoty (prázdnoty) – z přirozenosti mimo subjekt a objekt, z přirozenosti jako takové – z *divokosti*.

V přirozenosti (divokosti) se setkává divočina s podvědomím, hmota s duchem, objekt se subjektem, a to je stav mysli, kdy „*spousta našich já na sebe hledí navzájem stejným okem*“ (Snyder, 1995, s. 42). Toto uvědomění (v buddhismu nazývané jako *osvícení* či *probuzení*) je konečným a definitivním úběžníkem, k němuž směřuje Snyderova cesta k celistvosti. Je svorníkem, v němž se protíná vše zdánlivě oddělené, neslučitelné a protikladné. „*Žádná hierarchie, žádná rovnost. Nic tajuplného, nic zřejmého... Nic divokého ani zkroceného, nic spoutaného nebo volného, nic přirozeného ani umělého. Vše je ve své křehkosti naprosto samo sebou. A to i přestože je se vším propojeno; a to i protože je se vším propojeno*“ (Snyder, 1999b, s. 114).

Vít Erban

Ilustrační foto pochází z filmu Občan Kane

Literatura:

- Helm, M.: *Můj kraj, stejně jako tvůj kraj, jde do prdele*. Vokno, r. 1993, č. 16, s. 75-79 (rozhovor)
- Molesworth, CH.: *Gary Snyder's vision*. University of Missouri Press, Columbia 1983
- Snyder, G.: *Čtyři změny*. Tvorba, r. 1990, č. 26, 27, s. 20-21
- Snyder, G.: *Dobrovolná prostota je možná*. Dotek, r. 1999, březen, s. 32-35 (rozhovor)
- Snyder, G.: *Místo v prostoru*. Maťa / DharmaGaia, Praha 2002
- Snyder, G.: *O poezii dalekého západu*. Literární noviny, r. X/1999 a, č. 15, s. 4-5 (rozhovor)
- Snyder, G.: *Praxe divočiny*. Maťa / DharmaGaia, Praha 1999 b
- Snyder, G.: *Staré cesty*. Volvox Globator, Praha 1995
- Snyder, G.: *Tahle báseň je pro medvěda*. Argo, Praha 1997
- Snyder, G.: *The Gary Snyder Reader*. Counterpoint, Washington, D. C. 1999 c
- Snyder, G.: *Zemědům*. Maťa / DharmaGaia, Praha 2000
- Steuding, B.: *Gary Snyder*. Twayne Publishers, Boston 1976

inzerce

LITERÁRNÍ NOVINY

s přílohami

NOVÉ KNIHY OBČANSKÉ NOVINY

Vycházejí každé pondělí !

LITERATURA ■ POLITIKA
CIVILIZACE ■ UMĚNÍ ■ KRITIKA

Komentáře ■ Recenze ■ Reportáže
Knihovnička ■ Rozhovory
Analýzy ■ Eseje ■ Glosy ■ Beletrie...

Informace v redakci: Na Poříčí 12, 110 00 Praha 1,
tel. 224 872 480, fax: 224 872 481, e-mail: liternov@comp.cz